

نۆوروز بايرامى ايله علاقه دار ايناملار، اينانجلار و بيلگى لر

اثلياز يکانى

نۆوروز گلير، ياز گلير ، نغمه گلير ، ساز گلير

باغچالاردا گول اولسون گول اولسون، بولبول اولسون

بوتون عنعنهلر اوزون زامانلار اثرينده يارانيب، ائن زامانلار سوره سينده پوزولوب يئنى فورمالاردا تظاهور ائديليلر. ان اسكى قايناقلار اساسينجا، بو رسملردن بيرى (ايل بايرامى دير)، كى تورك دىلى خالقلارا اسكى دؤورلردن برى بو آدلارلا آدلانميشدير: يئنگى گينيز، شؤلن بايرامى، ارگنه گون، بوزقورد، يئنى گون، يئنى ايل، ايل بايرامى، ائل بايرامى، چاغان، بابامارتا، اولوسون گونو، ناؤريز، نؤوروز، ... سئوينچ پايلان نؤوروز بايرامى بيرالده نؤوروز گؤلو بير الدهه قار چيمه بيايله گؤزل- گؤيچك اؤلكه ميزه، شانلى- شرفلى ائليميزه قۇناق گلير. گرە كديركى سايعى گؤستر آذربايجان خالقى، بو بايراما داها آرتيق گولر اوزله بو گؤل-چيچكلى قۇناغا آلقيش دئيک. يقين كى، ايستى ليك و ايستك يايان آلتون ساچلى گؤنش، ياشيل ياشايش و اؤغۇرلوگؤنلر هديه گتيره جكدير و اوميدكى نؤوروزگؤللو، ياشيل يازين، ياشايشين، اؤنملى گؤروش و دويعولارين ترخم ائدهنى و موشتولوقچوسو اؤلسون.

نؤوروز بايرامينين اصل جهتى، ان بؤيوك باشلانيشى و ياشايشين گؤيرمه و دؤغولوسونوآنماق و تاخيلين بؤللوغو و باشقا جهتى، يۇخسوللارا، ال- اياقسيزلارا، تاخيلينى چكيرتگه وورانلارا و ... يارديم ائتمك دير.

بير سئيرا تاريخ شوناسلارين غرضلى نظرلرين عكسينه، نؤوروزون توره نديى يئر، نه () شهرى دير و نه ده (بلخ)؛ بلكه قايناقلارين اساسينجا نؤوروز و ايل بايرامينين اصل ياراديجيلارى (آذربايجان - همدان) دا ياشايان اسكى قۇملار و نهايت تورك ائللىرى دير. بوادعايا اعتبارلى دليل لر گؤسترمك اؤلار:

۱- آذربايجانين هر يئرینده نؤوروزا عايد خاص بير مراسملرواركى ايرانين باشقا يئرلرينده يۇخدور. بو ائل رسوملاريندان بيرى (حئيفانا) رسمى دير. بورسم ايلين دؤردونجو گؤنى توتولارميش. بو گؤنده بوتون خلق صوبح چاغى سحر تئزدن ناھر پيشيرمه و جؤربه جور اؤيونلار وسايلينى گؤتوروب، چؤله -باييرا گئديب آخشاما قدهر چاليب، اؤخويوب، اؤينايب

و ایلینجه ائده دمیشلر. دئمک سیزدهک رسمی، بو رسمین قالیقلاری دیرکی ایندیکی زاماندا بوتون ایراندا ایجرا اولونور. و بیر رسم ده (نادارا) رسمی دیر، بو رسم بیتمکده اولان ایلی شنلیکله یؤلا سالماق و شن قارشیلماق و اونا حاضرلیق گؤرمک کیمی دیر.

۲- ابوریحان بیرونی اؤز آثار الباقیه آدلی اثرینده، نؤروز بایرامینین تاپیلماسینی اؤدلار یوردو آذربایجانا و آریالیلارین ایرانا گلمه سیندهن قاباقلارا عاید بیلیمیشدی.

۳- سومئرلر، ایلانلار(عیلاملار)، قوتتولار، لولو به یلر و مانتالارین دیل و سؤی یاخینلیقلاری بو قوملارین مدنیت لرینین بیر- بیرینده ائتگیسینه سبب اولموش و بوتاتیرلنمه لرین بیر اؤرنکی نؤروز بایرامینیم دؤزگؤن واختی معلوم اولماسی دیر.

۴- ایران قاینقلاری کی نؤروز بایرامینین تاپیلماسینی فارس دیللی لره نسبت وئیر، نؤروزون ایزلرینی میلادین ۱۱-نجی عصریندن ایرهلی سورمور، حال بوکی چین قاینقلاریندا، هونلارین(تورکلرین بیر قؤل) یازین اولینده کی بیر سیئرا عنعنه لرینه و دوگونلرینه میلاددان نئچه یوز ایلیکلر ایرهلییه ایشاره ائدیر و هامان رسملره ایغورلار (تورکلرین باشقا قولو) آراسیندا شاهیدیک.

۵- آدی اولمز پروفئسور دؤقتور محمدتقی زهتابی (ایران تورکلرین اسکى تاریخی) اثرینین ۷۷۰ تا ۸۲۰ صحیفه لرینده قئید ائدیرکی (... بو بایرام آذربایجان، همدان اولکه سینده ان قدیم ساکینلری وهریندن توره نیب و اؤنون تاپیلیمیش زامانی حتتا زردوشت دن قاباغا و یا ان آزی اوچ مین ایل بوندان اوله عاید اولور) و قوتتولی و لولوبه یلر توسطی ایله کی، اورتا آسیادان ایندیکی ایرانا کؤچموشدولر، یارانمیشدیر.

۶- اسکى تورکلر اثرکن چاغلاردان و اکینچی لیکدهن قاباق یاشاییش اوسلوبیله علاقه دار یانی (کاهین لیک) عصرینده چئشیدلی بایراملار مالیک ائدیلمر و اؤنلرین ان یاغینی (شؤلن بایرامی) و (یوغ بایرامی) ایمیش و کاهین صفتلی (قام- اؤزان) آدلی کیمسه لر توسطی ایله اجرا اولونورموش.

شؤلن رسمی، قیش مؤسیمینین آخیری (بوز آی) و یوغ رسمی، گوز فصلینده (سون باهار) جشن توتولورموش. ائله بونا گؤره کی شؤلن بایرامی ایل اولینده مرسوم ایمیش، سونرالار اونا «ایل بایرامی» دئدیلمر و داها سونرالار فارس ائللری آراسیندا بو رسمی جشن توتوب و اونو «نؤروز» (یئنی گون) آدلاندیردیلمر.

۷- ابوریحان بیرونی اؤز «آثار الباقیه عن القروق الخالیه» اثرینده بئله ایشاره ائدیر: (تورکلرین دئدیگینه گؤره تانری یاقوتو شؤلن گونو و زبرجدی یوغ گونونده اینسانین زیتتی اوچون یاراتمیش اولدو..)

۸- ابن اثیر، اؤز (الکامل التواریخ) اثرینده یازیرکی: جمشید شؤلن و یوغ بایراملارینی آغ دئولردن (آغ هونلاردان یانی تورکلردن) منیمسده دی و بوگونده آغ دئولر جمشید اوچون بیر کؤسمیک گمی دؤزلدیب، جمشید او سفینه ایله شؤلن بایرامینین ایلك گونونده دماوند داغیندان بابل داغینا قدم قویدو.

۹- باشقا بیر اؤسطوره، نؤوروزون بایرام آدلانماسینی (اؤغوز اؤغلو و بۇزقوردا) باغلی ائدیر ... و اؤگوندن نؤوروز مختلیف دینلرین قانون کیتابلارینا و مختلیف دؤورلرین تاریخلرینه و رسالرینه دوشور.

۱۰- محمودبن حسین بن محمدکاشغرلینین (دیوان لغات التترک) اثرینده، نؤوروزدان ذکر ائدهرک، نؤوروز و تورکلر آرا ایلین باشلانیشی قئید ائدیر.

۱۱- سیبثربیانین قوزئی تورکلری، خاچ پرست (چوآش) و (قاقاؤوز) تورکلری، قارا جوهود تورکلر آرا مینلر ایلدیرکی بیزیم نؤوروز رسملریندن یاغیندیر. ماراقلی بو دورکی تورکلرین ۱۲ صورتلی (صور فلکی ۱۲ گانه) تقویمینده، یازین اوئی (قوچ) بورجو ایله (فروردین) اویغون دور.

۱۲- نؤوروز بایرامین تورکجه دن فارس ادبیاتینا نوفوذ اثرینده، فارس شاعیرلری اؤنو هر زامان باهار بایرامی و یئنی ایلین بایرامی آدلاندیر میشلار، و اؤز تورک سولطانلارینا مدح یازاندا، اؤنلاری باهار کیمی جوان و رشید تعریف ائدیر میشلر: بهار سال غلام و بهار جشن ملک که هم بطیح غلام است و هم به طلوع غلام

۱۳- حقیقت بودور کی نؤوروز بایرامینین یارانماسینا عاید چئشیدلی روایتلر، اؤسطوره لر و افسانه لر واردیر. اؤرنک اؤلاراق بیر نئچه سینه قیساجا صورتده ایشاره اؤلور:

دوشنملرین دسیسه سیله سیاؤوش افراسیاب الیه اؤلدورولور، بوخارا حصارینین اوستوندهن آتدیریلیر. الیمیزه گلیب چاتان آغیلاردان بئله آیدینلاشیرکی، سیاؤوشون بوخارا حصارینین دؤغو دروازاسیندا باسدیریلدیغی گون نؤوروز آدلاندیرمیشیدر.

ایسلام خادیم‌لری ده نؤوروزا اؤز رنگینی وورماغا چالیشمیشلار، بئله‌کی خلیفه‌نی نؤوروز گونونده تاختا چیخاردار میشلار.

علامه مجلسی بحارالانوارین ۵۹ نجو جیلدینین ۲۲-نجی بابیندا ایمام جعفر صادق (ع) قؤولوندان نؤوروزا عاید بیر پارا روایتلر نقل ائتمیش، بو روایتلرین ترجمه‌سی (زاد العماد) کیتابیندا گلیبیدیر:

نؤوروز بیر گون دورکی حق تعالی نئچه‌مین نفر طاعون وورموشلارا حیات باغیشلادی، یانی (حزقیل) پیغمبر (ع) بویوردو، مینلر اینسانین کی طاعون اثرینده اولموشلر، چوروموش سوموکلرینین اوستونه سو سه‌پیپ تا یئنی دن دیریلسینلر. بو اولای عجم و فارس ایلین اولینده اوز وئردی و اونلارین سو سه‌سپمک و بایرام گونو غوسل ائتمک سبب‌لری ده ائله بوراداندیر. قئید ائتمه‌لیم کی ، سو سپمه و باجادان سو تۆکمک رسمی گئیش فؤرمادا آذربایجان اولکده سینین هر یئرینده ایندیکی زاماندا مرسوم دور. هابئله مجلسی ایمامدان بئله روایت ائدیرکی:

نؤوروز بیر گوندورکی، وحی فرشته‌سی پیغمبره بوگونده نازیل اولموش، پیغمبرین بعثتی بو گونده اوز وئرمیش، پیغمبر (ص) و ایبراهیم (ع) بو گونده کافیرلرین بۇتلارینی سئندیرمیشلار، علی، بو گونده و آدم (ع) بو گونده خلافته چاتمیشلار، بو گونده قائم (ع) ظهور و باشقا ایماملار ریجعت ائده‌جکلر و (غدیرخم) اولای دا بو گونده حادث اولموشدور.

گنجه‌لی نظامینین (اسکندرنامه) سینده، امیر علیشیر نوایی نین (سدی اسکندری) ینده بیزیم اثرامیزدان ۳۵۰ ایل اول، نؤوروزون بۇیوک خالق بایرامی کیمی کئچیریلمه‌یی قئید ائدیلیر، و نظامی اسکندری (برده = بردعه) شهرینین حؤکمداری (نوشابه) یه قۇناق گلمه‌سی گونو، نؤوروز بایرامی قئید ائدیلیبیدیر.

ثعالبی، یازیر: زردوشت بویوروب، فروردیگان گونلرینده اولن لرین روحلاری اؤز اولرینه قاییدارلار، ائله بونا گوره اولر گرھک تمیز اولسون .

اینانچ بونادورکی، بایرامدا هر هانسی گۆی یاخشی بۇی آتیب، گؤیرسه، یئنی ایل ده گرھک او دهن اکیلسین، یقین کی چؤخ تاخیل وئرمه‌لیدیر. ائله بو اینانجا گوره اسکی زامانلار بایرامدا اون ایکی جوره دهن گؤیرده رمیشلر. آیری باخیمدان ، گؤیرتی و بیتگی لرین گؤیرمه‌سی، طبیعت و اینسانین دؤورلیک و یئنی لشمه‌سینین سیمؤولو اولموش و اینسالارین اینامینی

یارادیلش و دیرچهلش ایضاحلانیر. دئمک نؤوروز بوتونلوکچه روحون یوکسکلیگی، جؤشغون چالیشما، تۇپراغا و اینسانا سئوگی گونو و بایرامیدیر.

نؤوروز بایرامیندا بیر چؤخ یئرلرده، اولو روحلاردان قارشیلانماق اؤچون، ائوین دامینا جوربه جور یئمکلر قۇیارلار. شال و قورشال ساللاما رسمی وقاشئیق چالما عنعنەسی بیر اؤخشاتمادیر اولو روحلارین گؤیدەن یئرە قۇنماسینا، کی آج و سوسوز، یئمک دالیسینجادیلار و گرەک فیدیه وئرمک، قاشیق و مئتال قاب، یئمک رمزیدیر. بو سببەکی، اولو روحلار گؤرنمەین و تانیمایان دیرلار. اولارین اؤخشاتماسی دا گرک گیزلی و تانیمامیش اولسون. قاشیق چالان و شال سالان اؤزونو گؤستمە مسی ائله بوراداندیر. اینانج بودورکی، بو فیدیهلر اولو روحلاری سئویندیریب و فیدیه وئرنلرە بختەورلیک و فرج عنایت اندرلر. ائله چتینلیکلری آچان آجیل و یئمکلرین دە فلسفەسی بوراداندیر و قبیر اوستە حالوا و یئمکلرین پایلانماسی دا بئله تعبیرلنمک اولار.

ابوریحان بیرونینین یازدیغینا گؤره دؤنر(تحویل)سوفرەسی یئددی جورە گؤیدن عبارت ایمیش و بونا گؤره آچیلارمیشکی، اولو روحلار و عایلەنین کؤچموشلری گؤیدن یئرە انیب، قوناقلاشیب، عایلەیه باش ووروب، اولارین ائو- ائشیک و گوزرانلارین ائی گؤرمکلە سئوینیب، تانریدان اولار آیدینلیق، اوغورلوق، ساغلیم ایستەسینلر.

دئمک ائتو گرافیک جیزگیلری نوروز رسملری و بایرام نغمەلریندە اؤز عکسینی تاپمیشدیر، سمنی، آییل بابا - ییل بابا، ایلدە گویردیم سنی، قودو- قودو، یاغیش گلیر و بو کیمی اؤرنکلر بو ادعانین ثبوتی دیر.

اینام بونادیر کی، اولو آتا-آنالاریمیزین اولو روحلاری، آیاق آچار اوستونە قۇیماق دا بیر سیمؤول دور چتین و دویغونلو ایشلردن. گؤیدن گلن روحلارکی، خاص بیر اؤلکەیه و خاص بیر دیلە باغلی دئیلر، گرک سیمؤولیک دیل ایله دانیشماق. بو سببە آچار سالما و دیلک توتما رسمی گرک دانیشمادان انجام تاپسین.

ائرکن تصوؤرلرە باغلی یارانمیش (کؤسا- کؤسا) و (تە کە) عنعنەسیندە میغؤلؤژی ائلمنتلری آکتیودیر. تورک خالقارینین میغؤلؤگیاسیندا (کؤسا) یا (تە کە) قئیشی تمئیل ائلمەیر، یاز ایسە دؤغولمور، بلکە دیریلیر و (اؤلوب- دیریلمە) تصوؤرلری ایله باغیدیر. یئنی ایلین گلشینی شن آلقیشلاماق اوچون بیر آغ سوفرنی (دؤنوم(تحویل)سوفرسی)عؤنوانیلە،

- قۇناق اۇتاغیندا آچیب و بیر پارا شئیلری کی، هره سینین اؤزونه خاص بیر فلسفه سی وار، سوفریه دؤزرلر. دؤنر سوفرسینده اؤلان شئیلره عاید ایناملاری بئله ایضاحلانماق اؤلار:
- قوران، اولو تانرینین امرینده اؤلماق و اؤنون خءیر و برکت لریندن فایدالانماق و ایسته مک معناسیندادیر.
 - گوزگو، صافلیق و صداقت لیک آبدە سیدیر.
 - گؤل، یئنی باهار مۇوسمی گؤل ایله سئویلیب و ایسته نیلمک نیشانە سیدیر.
 - سیرکه، یاشاییش ما یا سیدیر.
 - ساریمساق، فایدالی بیر بیتگی دیر، درمان دیر، خسته لیک لره شفا وئریجیدیر.
 - اییده، اینسانی اوزون ملئت تۇخ ساخلایان و مقاومیت رمزیدیر.
 - بالیق، دیزلرین، چایلارین لازیملیگینی و خئیرنی یادا سالماق نیشانە سیدیر.
 - آما و سوماق، تانری نعمت لرینین بؤللوک رمزیدیر.
 - گؤی و گؤیرتی، تانرینین رحمت و باغیشینی یئر کورسینه نسبت نشان وئریب، ایلین یاشیل لیغینی و نعمت لرین ایستمک رمزیدیر.
 - سیککه، مال- دؤولت و روزی ایستمک علامتیدیر.
 - سمنی، جنت یتمکلریندن ساییلیر.
 - هابئله بایراملیق و سوفته وئرمک، ایستک و صمیمیت نیشانە سیدیر و تازا گئییم، تمیزلیک و شادلیق و اؤرک آچیقلیق رمزیدیر.
 - یومورتا، بو اینانجا اساسلانیر کی هر بیر زادا نوظفه و تۇخوم گرکدیر. یانی یومورتا نوظفه و تۇخوم سیموؤلودور. ان اسکی چاغلاردان تورک ائلرینین بو گونه گلیب چاتان ان گؤزل دبلریندن بیرى بؤیالی یومورتالارلا، دؤنر سوفرسینی گؤزل- گؤیچک ائتمک دیر. بونا گؤره یومورتالاری سوغان قابیغی یا نار قابیغی یا سامان یا باغچابؤیاغی و باشقا بؤیالاردا بیشیریپ و بزر دیلر. مارقلی بودور کی، بونا گؤره بو گؤزل- گؤیچک یومورتالاری اوشاقلارا وئردیلرکی، اوشاقلار حقیقتده یاشایشین یئنی بؤیا - یاشا چاتان ثمرلی و گلەجه یین اومودوساییلیر دیلار.

سۇن اولاراق گرک دئمک: زنگین تاریخیمیزین و عنعنەلریمیزن چۇخو بیر پارا خالقلار آراکی، تورکلر توستی ایله گنیش و وسعتلی جوغرافیا بۇلگه لرینده ایداره اولونوردولار اؤیرنیلدی و مختلیف خلقلر وسیله سیله منیمسه نیلدی، اؤغورلانندی دئفورماسیبالانندی آدینا قلمه وئریلدی. اۇنلاردان بیرى ده نؤوروز دورکی، مین ایللیکلرله سورەسینده نسیلدن- نسیله سوزوب، دیرلی بیر ایرث کیمی بیزه گلیب چاتمیشدیر.

آخیردا، حۇرمتلی اؤخوجولارا بیر(بایراملیق) تقدیم ائدیرم. سیزده بونلارین ان گۆزلینی سنچیب، بایرام گۆروشلرینیزده بایراملیق وئرین:

- آنا دیلی اینسانلارین ایلك منلیکی و اجتماعی منلیکین ان کۆکو و بو داغیدیر.

- دیل اینسانین معنوی خزینه سیدیر. بیر دیلی محو ائتمک، اؤ دیل ایله دانیشان اینسانلارین معنویت و مدنیت لریله دوشمن چیلیک دیر.

- هر اولوسون تانیماق شرطی، اؤ میللتین ادبیات تاریخینی اؤخوماق دیر.

- ادبیت اینسانین یاشایش داماری، فیکیر و دوشونجه لرین گوزگو سودور و حیاتی بدیعی ادبیات صورتلریله عکس ائدیر.

- هر میللت اؤز کئچمیشیله رایبطه سینى قیرمیش اولسا، اؤز معنوی ایستکلرینی ده الدن ائدر. داها مقاویمت و مؤدافیعه شیرنیکدیریجی بیر فاكت اؤلا بیلمز.

- معلم خام دمیردن صبریله میصری قیلینج یاپا بیلر.

- بیر میللت ده کی، دیل باتدی، اۇندا اؤ میللت اؤزوده باتار. چونکی بیر اولوسون وارلیغی و اثبات وجودونا، ان گۆزل و مؤحکم بیر ذلیل اۇنون دیلی دیر.

- هر کیمسه نین معنوی بۇیوکلووی، اۇنون خلقینه و وطنینه اۇلان باغلیلیغی ایله اؤلچولور.

- هر میللتین یاشاماسی و وارلیغی، اۇنون آنا دیلینه باغلیدیر.

- بیر اؤلوسون وارلیغی، دیری قالیب اینسان کیمی باش اوجا یاشاماسی، او میللتین بیرلیک، میللت سئورلیک و یورد سئورلیگیندن آسیلی دیر.

- هر کیمسه نین شرفی، ناموسو و غیرتی او شخصین آنا دیلی دیر.

گلین بو شعری بیرلیکده دینله یک:

آچ کؤنول شعر و غزل دفتیرینی، یاز گلیری

موشتولوق وئردی سحر یئللری، دور، یاز گلیری

قایناقلار:

- ۱- نؤروزنامه، پرویز یکانی زارع، خوی، ۱۳۷۶.
- ۲- آذربایجان شیفاهی ائل ادبیاتینا بیر باخیش، پرویز یکانی زارع، اندیشه نو، تهران، ۱۳۷۷.
- ۳- آذربایجان ماهنیلاری، پرویز یکانی زارع، خوی، ۱۳۷۸.
- ۴- تاریخ و جغرافیای آذربایجان از پیش از تاریخ تا دوره معاصر، پرویز یکانی زارع، خوی، ۱۳۷۴، جلد ۴.